

Д-Р ДИМИТЪР МУТЕВ – ЖИВОТ И ДЕЙНОСТ

Доц. д-р Ганка Камишева,
ИФТТ – БАН

Първият българин, доктор по физика, е Димитър Стефанов Мутев (04.09.1818 – 13.01.1864) [1, 2]. Настоящата работа има за цел да си спомним за учения метеоролог [3 – 5], учител [6] и редактор [7 – 8] и да хвърлим светлина върху характера на изследователската му дейност и приноса му за развитието на Болградската гимназия.

Биография

Димитър Мутев е роден в Калофер. Той произхожда от заможно българско търговско семейство. Начално и основно образование получава вкъщи на български и гръцки език, защото втората съпруга на дядо му по майчина линия е гъркиня. През 1831 г. Димитър Мутев учи година и половина във Влашко. След Руско-турската война (1828 – 1831), която донася освобождението на Гърция, семейство Мутеви се премества в Одеса (1832). Родителите му, Стефан (починал 1836) и Мария (по баща Кируолу), починали след няколко години. В Одеса семействата на двете сестри Мария и Ана (омъжена за Степан Димитриевиц Тошковиц) живеят в двуетажна къща на улица „Греческа“. След това за шесте деца на семейство Мутеви се грижи дядо им по майчина линия Христо Николов Кируолу (или Кируглу, по прякор Хината), който през 1838 г. е на 88 години, търговец от първа гилдия, и съпругата му гъркиня. Димитър Мутев има двама братя – Никола (починал в Италия през 1849 г.) и Христо, и три сестри – Теофана (починала през 1841 г.), Рада и Елена (1829 – 1854). Елена Мутева е голямата любов на Найден Геров, който ѝ посвещава поемата „Стоян и Рада“. Найден Геров е чест гост на семейство Мутеви, докато учи в Одеса от 1839 до 1845 г. Той пише, че по това време братята и сестрите Мутеви имат само баба.

Димитър Мутев завършва Одеската гимназия и Ришельовския лицей. След това продължава образованието си по природни науки в Бонския и Берлинския университет, където защитава докторат по физика (1842). Смята се, че е работил като учител в Русия до 1856 г. От запазените седем писма в архива на Найден Геров от Димитър и Христо Мутеви се разбира, че от ноември 1846 до септември 1848 г. д-р Димитър Мутев живее в Одеса. В писмата си той разказва за живота и промените в Ришельовския лицей. На 30 декември 1848 г. д-р Мутев тръгва от Одеса и на 15 януари 1849 г.

пристига в Москва. В писмо до Найден Геров той разказва за работите на Московския университет. Крайната спирка на пътуването му е Петербург, където остава от 1849 до 1854 г. По този повод брат му Христо пише, че стоенето му в Петербург е без полза [9]. Обаче Александър Теодоров-Балан си спомня, че е виждал в Болград две дипломи на Мутев, изписани със златни букви на руски и на латински език [10]. В Одеса на 25 август 1857 г. д-р Димитър Мутев се жени за Александра, дъщеря на французина Ив Лоран от Лозана, преподавател в Ришельовския лицей.

Преподавателска дейност

Болградската гимназия заема важно място в историята на българското образование по физика. До 1878 г. физика се преподава както в прогимназиалните, така и в гимназиалните български училища. През 1820-те години по гръцки образец са създадени български двустепенни училища, в които се преподава прогимназиална физика най-напред в Свищов от Емануил Васкидович и в Сливен от Иван Селимински. Самостоятелна гимназиална степен е създадена през 1846 г. в Копривница от Найден Геров. От 1850 г. училището на Найден Геров е преместено в Пловдив и чрез поетапното отваряне и на прогимназиални класове израства до пълна шесткласна гимназия през 1868 г. В това училище се преподава гимназиален тригодишен курс по физика от 1846 г. Болградската гимназия е следващото българско училище, в което благодарение на Димитър Мутев се преподава гимназиален курс по физика от 1861 г. До освобождението гимназиален курс по физика преподава Иван Гюзелев в Габрово (1871 – 1876) и в Лясковец (1876 – 1878).

Болград и бесарабските български села са създадени след 1820 г. от другата страна на река Дунав на територията на Русия. Съгласно подписания в Париж договор през 1856 г. (след Кримската война) земите на българските колонисти преминават към Молдова. От обединението на Влашко и Молдова през 1858 г. до 1878 г. българската колония принадлежи на Румъния, а след освободителната за България Руско-турска война е върната отново на Русия. В момента тя е част от Украйна.

При предаването на българската колония

на Молдова през 1856 г. Русия прехвърля част от прихода от общинските имоти в 40-те български общини на разположение на едно централно българско училище в Болград, което да отговаря за издръжката и надзора на бесарабските български училища. Този факт заляга в Христовула, с който е създадена Болградската гимназия (1858) и гарантира материалното ѝ осигуряване. Поради това първоначално Болградската гимназия се издържа от давани под аренда „недвижими имоти“ на българските общини.

През януари 1858 г. българските колонисти занасят в Яш, столицата на Молдовското княжество, писмено искане до княз Никола Богориди (каймакан от 07.03.1857 г. до октомври 1858 г.) за отварянето на централно училище в Болград, в което науките да се преподават на български език. Молбата е одобрена от княза на 26 март 1858 г. с резолюция до Департамента по църковните имоти и народното просвещение за „незабавно туряне в действие“. На 19 юни 1858 г. е издаден указ (Христовул) на княз Богориди (1821 – 1863) за откриване на „Централно седемкласно училище“ в Болград (броенето на класовете започва над началното училище, т.е. от сегашния пети клас). Христовулът съдържа подробен правилник за работата на гимназията с обем 14 страници. В него е записано, че официалният език е българския, но се изучават също руски, френски, румънски и гръцки.

Училището отваря врати през септември 1858 г. То има попечителен комитет и временен директор (Сава Радулов). През август 1859 г. Сава Радулов се отказва от административната длъжност и на 15 октомври 1859 г. румънското министерство на просвещението утвърждава д-р Димитър Мутев за директор на Болградската гимназия.

За преподавателската дейност на д-р Мутев има малко документи. В Болградската гимназия Мутев преподава естествена история по два часа седмично. От него е останал ръкописът на един учебник по естествена история, отпечатан след смъртта му. Според справка на Румънското министерство на изповеданията и народното просвещение в началото на 60-те години на XIX в. Централното българско училище в Болград е единственото в Румъния с автономен бюджет, притежаващо недвижими имоти.

Като директор на Болградската гимназия (от 15 октомври 1859 г. до края на живота си 13 януари 1864 г.) Димитър Мутев има голяма заслуга за нейния възход, който започва през 1859 г. и завършва през 1863 г. [11]. В началото на 60-те години на XIX в. условията се променят рязко. Отнети

са правото преподаването да е на български език и финансирането да е независимо от централната власт. Все пак за един кратък период само от няколко години д-р Димитър Мутев успява с подкрепата на българската общност да усвои и насочи финансовите средства към изграждане на преподавателския състав и създаване на печатница и пансион. Това е уникален период на разцвет на гимназията, който се дължи на добрите финансови условия, но най-вече на честността и уменията на Димитър Мутев.

При пристигането на Мутев в Болградското централно средоточно училище през есента на 1859 г. в него има само един учител – Сава Радулов, с три класа, като първи и втори клас (5 и 6 клас днес) учат в една стая, а в трети клас (7 клас днес) има 4 деца. Учителите нямат учителска стая. Д-р Димитър Мутев увеличава възнаграждението си, въвежда точно времетраене на учебния час и различни заплати за директора и за учителите, което предизвиква недоволството на Сава Радулов.

Сблъсъкът между възгледите на Сава Радулов и д-р Мутев дава ценни сведения за работата и живота на д-р Мутев в Болград [6]. Директорът Мутев уволнява Сава Радулов като учител през 1861 г. В официално протестно писмо на 13 януари 1862 г. до Настоятелството на Централното училище в Болград Сава Радулов описва причините за своето недоволство. В Болград Мутев живее със съпругата си и двете им деца в сградата на училището. Според Сава Радулов семейството на директора Мутев разполага с шест стаи, къща в двора с две отделения и четири прислужници, които използват безплатно водата и дървата на училището. Сава Радулов също живее в сградата на училището, но ползва 2 стаи. Той пише, че неговата учебна заетост е 24 часа седмично, а д-р Д. Мутев има само 2 часа в седмицата.

В Болградската гимназия административната дейност на директора Мутев за устройството на гимназията е свързана с подбор на учителския колектив, създаването на библиотека (1860), печатница (6 август 1861 г.) и пансион (3 май 1864 г.). През този период са наети нови високообразовани учители и училището се превръща в пълна седемкласна гимназия (днес 11 клас). Учениците в пансиона получават безплатно храна, зимна и лятна униформа, бельо, учебници и учебни помагала. Д-р Д. Мутев възлага надзора над бесарабските български училища на Павел Грамадов [6].

Две години след обединението на Влашко и Молдова (1858) румънските власти мобилизират български младежи да служат в румънската армия

и налагат със сила румънският език като задължителен за обучение в българските училища. Срещу това протестират 200 български първенци, а румънската власт използва войска и жандармерия, за да потуши недоволството. Българското население в Болград и останалите 39 български села в Бесарабия е подложено на кръвав терор. На 6 ноември 1860 г. част от протестиращите жители на Болград са разстреляни, гимназията е опустошена, а Димитър Мутев и семейството му успяват да се скрият. До тогава в българските училища преподаването по всички предмети е на български език, а учител по румънски език има само в Болградската гимназия. През 1865 г. особен статут и приходите на Болградската гимназия са отнети с декрет [12].

Редакторска дейност

Д-р Димитър Мутев е основател, редактор, преводач, коректор и администратор при издаването на първите 14 книжки на сп. „Български книжници“ (1858 – 1859) съгласно договора му с Общината на българската книжнина (братя Тълчишеви, Гешоолу и Г. Золотович). Под негово ръководство са отпечатани по две книжки месечно, като всяка книжка съдържа поне една оригинална статия. За негова заслуга се смята също въвеждането на цитирана литература (заглавие, място на издаване и година). През 1858 г. Иван Богоров е нает за помощник на д-р Мутев при редактирането на 15 и 16 книжка. След което Мутев напуска, а списанието излиза до 1862 г.

Изследователска дейност

Единствената известна научна публикация на Димитър Мутев в областта на физическите науки е докторската му дисертация, защитена в Берлинския университет под ръководството на проф. Паул Ерман през 1842 г. Темата на дисертацията, озаглавена „За психрометрията“, е в областта на метеорологията [13]. Дисертацията е написана на латински език. Тя има обем 72 страници. Текстът е преведен на български език от Нели Бъчварова [14].

Психрометърът е уред за определяне количеството водна пара във въздуха, като се използва явлението охлаждане при изпарение. Той се състои от два термометъра (мокър и сух). Изследването на Димитър Мутев е теоретично. В него са разгледани формули, с които се описват свойствата на водните пари и законите за изпарението. Специално внимание е отделено на охлаждането при изпарение, формулите за скрита топлина, методите за определяне влажността на въздуха с хигрометъра на Даниел, с хигрометъра на Лесли и с психрометъра на Август. Разгледани са величи-

ните температура, налягане, плътност и понятията кондензация, наситени и ненаситени водни пари. Съобщава се за известната от древността практика за охлаждане на бутилки с течност, които се обвиват с мокра кърпа и се оставят на проветриво място.

В дисертацията на Димитър Мутев са използвани 111 формули и 25 таблици, с които е сравнена точността на различните методи. Цитирани са данни за: налягането на въздуха (p), еластичността на парата (e), температурата на въздуха (t), плътността на парата (Δ), специфичната топлина на въздуха (c или s), скритата топлина (l), теглото на парата (g) и разширението на въздуха при повишаване на температурата с 1 градус (α).

Заклучението на Димитър Мутев е, че психрометърът на Август е по-добър от останалите хигрометри, защото с него се работи по-лесно и резултатът е по-точен. Той цитира впечатленията на Александър Хумболт за психрометъра на Август при пътуването му в Азия през 1829 г. В тази връзка Мутев пише, че някои от наблюденията на Хумболт: „са твърде полезни за сравнение и изследване на формулите, понеже температурната разлика [между влажния и сухия термометър – б.л.] е винаги голямо число“ [14, с. 184]. Изчисляването на еластичността на наличната във въздуха водна пара по показанията на сухия и влажния термометър с помощта на таблици се използва в метеорологичната практика и днес.

Заклучение

Д-р Димитър Мутев оставя забележителна следа в българската физическа наука и в историята на българското образование. За възстановяването на неговата памет голяма заслуга има Марина Младенова. Благодарение на нейните усилия и ентузиазъм гробът на Мутев в Болград е възстановен и осветен [15 – 17].

Литература:

- [1] Борисов, М., А. Ваврек, Г. Камишева (1985). Първата българска дисертация по физика и нейният автор д-р Димитър Мутев. В: Предшественици на разпространението и развитието на физическите науки в България, София, Народна просвета, с. 165 – 208. [Borissov, M. Vavrek, A. Kamisheva, G. (1985) Parvata bulgarska disertacia po physika i nejnija avtor dr. Dimitar Mutev. In: Predshestvenici na razprostranienieto i razvitieto na physicheskite nauki v Bulgaria, Sofia, Narodna Prosveta, pp. 165 – 208].
- [2] Борисов, М., Г. Камишева (1984). Д-р Димитър Мутев и българската физика. Природа, № 1, с. 77 – 82; № 2, с. 68 – 73. [Borissov, M., Kamisheva, G. (1984) Dr. Dimitar Mutev i Bulgarskata physica.

- Priroda, №1, pp. 77 – 82; № 2, pp. 68 – 73].
- [3] Камисева, Г. (1998) 180 години от рождението на първия учен метеоролог българин д-р Димитър Стефанов Мутев (04.09.1818 – 13.01.1864). Светът на физиката, № 2, с. 145 – 148. [Kamischeva, G. (1998) 180 godini ot rojdenieto na parvia uchen meteorolog bulgarin dr. Dimitar Stefanov Mutev (04.09.1818 – 13.01.1864). Svetat na physikata, №2, pp. 145 – 148].
- [4] Кънева, М. (2014) Дисертацията на Димитър Мутев „За психрометрията“. София, Изд. „Farago“. [Kaneva, M. (2014) Disertaciata na Dimitar Mutev „Za Psihometriata“, Sofia, Izd. „Farago“].
- [5] Андреев, В. (2017) Дисертацията на Димитър Мутев и началото на българските изследвания по физическите науки. В: Ранните пътища на българската модерност. София, СУ, с. 65 – 78. [Andreev, V. (2017) Disertacia na Dimitar Mutev i nachaloto na bulgarskite izsledvania po physicheskite nauki. In: Rannite patishta na bulgarskata modernost, Sofia, SU, pp. 65 – 78].
- [6] Николова, Ю. (2017) Панакидата и философът (спорът Сава Радулов – Димитър Мутев). В: Ранните пътища на българската модерност. София, СУ, с. 120 – 132. [Nikolova, J. (2017) Panakidata i filosofa (sporat Sava Radulov – Dimitar Mutev). In: Rannite patishta na bulgarskata modernost, Sofia, SU, pp. 120 – 132].
- [7] Маджарова-Чавдарова, О. (2017) Д-р Димитър Мутев и създаването на печатница и библиотека в Болград. В: Ранните пътища на българската модерност. София, СУ, с. 103 – 119. [Madjarova-Chavdarova, O. (2017) Dr. Dimitar Mutev i sazhdavaneto na pechatnica i biblioteka v Bolgrad. In: Rannite patishta na bulgarskata modernost, Sofia, SU, pp. 103 – 119].
- [8] Тодорова, Т. (2017) Димитър Мутев – основател и редактор на списанието „Български книжици“ (1858 – 1862). В: Ранните пътища на българската модерност. София, СУ, с. 133 – 143. [Todorova, T. (2017) Dimitar Mutev – osnovatel i redaktor na spisanieto Bulgarski knijitsi (1858–1862). In: Rannite patishta na bulgarskata modernist. Sofia, SU, pp. 133 – 143].
- [9] Архив на Найден Геров. Български исторически архив. НБ „Кирил и Методий“, ф. 22, а.е. 266, л. 1 – 2. [Archiv na Nayden Gerov. Bulgarski istoricheski archive. NB „Kiril i Metodiy“, f. 22, a.e. 266, l. 1 – 2].
- [10] Начов, Н. (1927) Калофер в миналото. София, с. 417. [Nachov, N. (1927) Kalofer v minaloto. Sofia, p. 417].
- [11] Караиванова, Т. (2017) Възходът на Болградската гимназия (1859 – 1863). В: Ранните пътища на българската модерност. София, СУ, с. 87 – 95. [Karaivanova, T. (2017) Vazhodat na Bolgradskata gimnazia (1859 – 1863). In: Rannite patishta na bulgarskata modernost, Sofia, SU, pp. 87 – 95].
- [12] Караиванов, Н. (2017) Трагичните събития в Болград през ноември 1860 година и д-р Димитър Мутев. В: Ранните пътища на българската модерност. София, СУ, с. 96 – 102. [Karaivanov, N. (2017) Tragichnite sabitia v Bolgrad prez noemvri 1860 godina i dr. Dimitar Mutev. In: Rannite patishta na bulgarskata modernist. Sofia, SU, pp. 96 – 102].
- [13] Mutieff, D. De psychometria. Dissertatio physica in Alma Literarum Universitate Friderica Guilelma, Berolini, Typis Julii Sittenfeld, 1842 (<http://museum.issp.bas.bg/mutev/dm01-page1.html>).
- [14] Бъчварова, Н. (1982) Димитър Мутев и неговата дисертация. Известия на държавните архиви, № 44, с. 141 – 189. [Bachvarova, N. (1982) Dimitar Mutev i negovata disertacia. Isvestia na darjavnite archivi, №44, pp. 141 – 189].
- [15] Младенова, М. (1974) Първостроители на българското възраждане – Елена Мутева и нейните братя. Родна реч, кн. 5. [Mladenova, M. (1974) Parvostroiteli na Bulgarskoto vazrajzdane – Elena Muteva i nejnite bratja. Rodna rech, №5].
- [16] Младенова, М. (2012) Елена Мутева (1829 – 1854) едно закъсняло завръщане. София, Артграф. [Mladenova, M. (2012) Elena Muteva 1829 – 1854 edno zakasnajalo zavrashthane, Sofia, Artgraf].
- [17] Младенова, М. (2017) Нови документи, сведения и догадки за Елена Мутева и д-р Димитър Мутев. В: Ранните пътища на българската модерност. София, СУ, с. 13 – 64. [Mladenova, M. (2017) Novi dokumenti, svedenia i dogadki za Elena Muteva i dr. Dimitar Mutev. In: Rannite patishta na bulgarskata modernist. Sofia, SU, pp. 13 – 64].

DR. DEMETRIUS MUTIEFF – LIFE AND ACTIVITY

Ganka Kamischeva

Abstract: The first Bulgarian physicist is Demetrius Stefanoff Mutieff (04.09.1818 – 13.01.1864) in 2018. His results as a scientist in meteorology, as a teacher and editor give contribution in history of Bulgarian physics. The present work enlightens nature of his research and his contribution in the Bolgrad High School development.

Key words: first Bulgarian physicist, meteorology, teacher, editor, Bolgrad High School